

recenzije

Ivan Koprek (uredio), *Religije i novac*, Zbornik radova međunarodnog simpozija održanog u Zagrebu 11. prosinca 2004., Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Biblioteka Religijski niz, knjiga 8, Zagreb, 2004, 274 str.

Prvi prilog u ovom zborniku potječe iz pera njegovog urednika i organizatora simpozija Ivana Kopreka, inače profesora na Filozofskom fakultetu Družbe Isusove, a nosi naslov »'Homo oeconomicus' ili 'homo religiosus'«. U svom filozofsko-religijskom promišljanju autor napominje da je novac danas vrlo česta problemska tematika najrazličitijih znanstvenih skupova. Novcu se pridaje sakralno značenje! Nije ni čudo jer — prema nekim autorima — novac potječe iz sakralne sfere: žrtvene su životinje bile naime zamijenjene kovanicama. Tako religija i novac stoje u svojevrsnom sestrinskom odnosu jer obje žele čovjekovu sreću. Filozofi su o novcu razmišljali ne samo u širokim ekonomskim nego i u striktno etičkim odnosima, upozoravajući na njegovu uporabu prema vrlini. Novac je danas — kako to autor ističe — izišao iz ograde etike, kreposti i religije. Čovjek današnjice živi u ozračju koštanjna i koristi, dok su se vrijednosti posve izgubile iz vida. Opasnost suvremenog svijeta Koprek vidi u činjenici što novac u svojoj hladnoj apstraktnosti i bezosjećajnosti vlada svijetom. Jedino čovjekova moralno-religijska bit može omogućiti perspektivnu i prosperitetnu ekonomiju.

Filip Grgić s Instituta za filozofiju i predavač na Filozofskom fakultetu Dru-

žbe Isusove u Zagrebu priredio je iznimno zanimljiv, stilski elegantan i misaono sadržajan članak izrazito filozofske problematike pod naslovom »Aristotelovski i stoički pristup novcu«. Oba filozofska sustava, kao što je poznato, bili su jedno-dušni u tome da je krajnji cilj moralnog djelatnika sreća. Prijepor je nastao oko pitanja je li vrlina dovoljna za sreću. Dok su aristotelovci smatrali da je osim djelovanja po vrlini potrebno još i posjedovanje određenoga skupa tzv. vanjskih dobara (bogatstvo, zdravlje, dobar fizički izgled, određeni društveni ugled ili položaj...), stoici su pak držali da je sama vrlina dovoljna za sreću, dok su vanjske stvari po sebi indiferentne, ni dobre ni loše. Grgić pomiruje oba stajališta. I kod jednih i kod drugih novac je materijal za vrlinu, ono bez čega se vrlina ne bi mogla izvršavati. Stvar je jedino u tome što ga aristotelovci nazivaju dobrim a stoici ne.

Ivica Musa, inače predavač crkvene povijesti na Filozofskom fakultetu Družbe Isusove u Zagrebu, autor je trećeg priloga u ovom zborniku, a koji nosi naslov »Novac u antici i srednjem vijeku«. U antici je naime novac izumljen, prema njemu su zasnovani odnosi koji su i danas temelj poslovanja među ljudima. O tome je riječ u drugom poglavlju ovog članka dok naredno poglavlje govori o novcu u razdoblju srednjega vijeka koje je formiralo čitav religijsko-ekonomski kompleks doživljavanja novca i njegova kulturnog značenja.

Autor četvrtog priloga pod naslovom »Zašto onda nisi uložio svoj novac u novčarnicu?« (Lk 19, 23a) jest Franjo Vidović, profesor na Religionspädagogische Akademie u Klagenfurtu te gost predavač na Filozofskom fakultetu Družbe Isusove u Zagrebu. Članak donosi veoma vrijedne podatke o novčarskoj situaciji u Palestini Isusovog vremena, kao i o poimanju novca u Novom zavjetu općenito, osvjetljavajući njegovu privrednu, vjersku, socijalnu i druge svrhe. Sam Isus — koji kao rabin nema stalnog prihoda — nije protiv novca, ali ukazuje na

opasnost pogrješnog odnosa prema novcu. Autor u završnom dijelu tumači i prispodobu o povjerenom novcu (Mt 25, 14–30 i Lk 19, 11–27). Današnja teologija prispodobu gleda u svjetlu Paruzije, ponovnog Kristovog dolaska: vrijeme koje preostaje valja iskoristiti u zalaganju za izgradnju Kraljevstva Božjega.

Anto Mišić, inače dekan Filozofskog fakulteta Družbe Isusove u Zagrebu, autor je sljedećeg članka koji nosi naslov »Ranokršćanski odnos prema novcu«. Taj je odnos prema novcu, kao i prema materijalnim bogatstvima općenito, snažno obilježen Isusovim odgovorom na pitanje o obvezi plaćanja poreza: »Podajte caru carevo, a Bogu Božje!« (Mt 22, 21). Ranokršćanski odnos prema novcu varirao je od zagovornika privatnoga do isključivo kolektivnog vlasništva. Vlasništvo je unutar kršćanske zajednice bilo relativizirano pojmom ljubavi. Bogatstvo nikada nije bilo smatrano zlim, nego sve ovisi o tome kako se prema njemu čovjek odnosi. Autor u završnom dijelu članka donosi i Augustinov stav prema novcu u kojem prevladava uobičajena kršćanska tematika: nužnost distanciranja od materijalnog bogatstva odnosno novaca, solidarnost i sl. Augustin je osim toga ipak snažno insistirao na društvenoj dimenziji bogatstva, prema kojoj je bogatstvo sredstvo za postizavanje viših, duhovnih ciljeva.

Muftija Ševko Omerbašić, predsjednik Mešihata Islamske zajednice u Republici Hrvatskoj, sudjelovao je na simpoziju predavanjem pod naslovom »Islam i novac«. Kur'an i Hadis, dva glavna islamska izvora, priznaju novcu velik, ponajviše negativan utjecaj, poglavito na ljudske vrijednosti i moralne standarde. Islam strogo osuđuje zelenaštvo, dok favorizira investiranje. Samo bogatstvo ne čini čovjeka sretnim te nosi biljeg socijalne zahtjevnosti. Čitatelj će, među ostalim, iz članka moći dobiti brojne informacije o vrstama novca iz povijesti islamskog svijeta.

Gost simpozija John Langan, inače profesor na Georgetown University u Washingtonu, u svom prilogu pod naslovom »Religija, novac, liberalizam i katolička socijalna misao« ističe da su religija i novac dvije posve različite stvari, ali da međuodnos ipak postoji te da je on veoma složen. Posebno mu je na srcu objasniti kako vjera može promijeniti i ispraviti način na koji sebe promišljaju poslovni svijet i gospodarski subjekti. Katolički se nauk poglavito zalaže za trijezno sudjelovanje u gospodarskoj aktivnosti koje pred očima ima cjelokupni razvoj ljudske osobe te smisao za zajedničko dobro.

Temu »Novac u Bibliji« obradio je naš ugledni ekonomist Mate Babić, koji ekonomiju kao čovjekovu vlastitost vidi utemeljenu u istočnom grijehu. Biblija je knjiga koja u svim svojim dijelovima spominje novac, i to ne samo u smislu čovjekovog odnosa prema njemu, nego i novac u čistoj ekonomskoj funkciji. U članku su jasno iznesene funkcije novca, oblici te njegove značajke, način kovanja, kao i rimski monetarni sustav novozavjetnog vremena.

Justin Kagin sa Zagrebačke škole ekonomije i managementa u svom prilogu »Bankarstvo, krediti i biblijska etika« na zanimljiv način govori o pojavama prvog bankarstva, zatim o nestabilnosti u bankarskom sustavu i modernoj ekonomiji, primjerice o tzv. »bank run«. U svjetlu biblijske etike autor daje nekoliko naputaka, koji se uostalom nameću kao nužnost u sadašnjoj svjetskoj ekonomiji, primjerice oprost dugova zajmadaoca zajmoprimcu. Pisac međutim pesimistički zaključuje da se stvari u sadašnjem sustavu neće promijeniti.

Prilog Andreje Pavlović iz Privredne banke Zagreb nosi naslov »Elektronički novac«. To je pitanje postalo aktualno tijekom posljednjih godina kao rezultat intenzivnog razvoja tehnološke potpore i financijskog tržišta pa je u najnovije vrijeme u Hrvatskoj, naročito među mladom generacijom, u porastu elektronič-

ko bankarstvo. Autorica definira te pokazuje razvitak i značenje elektroničkog novca u suvremenom bankarskom sustavu, zatim govori o utjecaju elektroničkog novca na različita pitanja iz područja zakonodavnog i regulativnog bankovnog okruženja.

Kristijan Krkač, predavač na Zagrebačkoj školi ekonomije i managementa i Filozofskom fakultetu Družbe Isusove u Zagrebu u svom prilogu »Religije i ekonomija kao kulturne prakse« promišlja o sličnostima i razlikama religije i ekonomije kao eminentno čovjekovih vlastitosti.

Istančanom fenomenološko–psihološkom analizom u članku »Novac kao opsesija — psihologija novca« njegov autor Mijo Nikić s Filozofskog fakulteta Družbe Isusove u Zagrebu navodi vrlo uvjerljive dokaze za tvrdnju postavljenu u naslovu: novac zaista može postati opsesijom, tj. nešto što potpuno opsjeda čovjeka tako da ovaj misli samo na njega — kako ga steći, kako ga što bolje uložiti te ostvariti što veću dobit! Novac tako postaje cilj koji se želi postignuti i zadržati. Kada se taj proces aktivira — ističe autor — osoba se degradira: umjesto da novac služi čovjeku, ovaj zapravo postaje njegov rob. Novac je osim toga i izvor najrazličitijih i veoma jakih emocija. U završnom dijelu autor tvrdi da je od novca kao idola do novca kao demona samo jedan korak!

Nikola Stanković s Filozofskog fakulteta Družbe Isusove u Zagrebu napisao je prilog pod naslovom »Novac kao teodicejski problem«. Nakon što je razjasnio teodicejski problem (opravdanje dobrog Boga stvoritelja pred činjenicom zla u svijetu), autor ustvrđuje da je novac stvar u sebi dobra, no koju čovjek može na bezbrojne načine zlorabiti. Novac tako ostaje težak ispitni materijal na kojemu čovjek treba pokazati zrelost postupajući s njime pravilno.

Članak »Kapitalizam — religija 21. stoljeća« potječe iz pera Ladislava Nemeta, provincijala Mađarske provincije

SDV u Budimpešti te predavača na Filozofskom fakultetu Družbe Isusove u Zagrebu. Autor potkrepljuje tezu iz naslova članka sljedećim tvrdnjama: kapitalizam, baš kao i religija, ima ćudoredno–etički sustav, povjerenje u napredak (pod vidikom imanja), razvijen osjećaj filantropije, veliki interes za okoliš, »svećenički« i »laički« stalež (upućeni i običan puk) te određenu eshatologiju (stvaranje raja na zemlji). Dovodeći ove iste karakteristike »ad absurdum«, autor zapravo dokazuje pseudoreligioznost kapitalizma.

Ivan Šaško s Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu autor je članka »Novac i kršćanski obred: proturječe isplativoga i milosnoga«. Autor doziva u pamet da se i liturgija nalazi u vremenu sociološkog konteksta koji ima pod mnogim vidicima prefiks »post«, no kojemu je zajednička polazišna i dolazišna točka novac. Općenito je veza između kulta i novca veoma složena. I u bogoslužnoj se praksi može stvoriti dojam 'kupovanja obreda i darovanja'. Autor tijekom čitavog članka ističe te u završnom dijelu sumira da je obred na suprotnoj strani od novca, zbog čega je proturječno povezivati plaćanje i nadoknadu sa sakramentalnim slavljem. I onda kada je novac u obredu na bilo koji način prisutan, mora se sve učiniti da on izgubi ekonomsko obilježje protudara.

Krešimir Cerovac iz Ministarstva gospodarstva, rada i poduzetništva u Vladi Republike Hrvatske u svom prilogu »Kršćanin, novac, moral i socijalna odgovornost« obilnom fenomenološkom analizom ustvrđuje da je novac najkontroverznija stvarnost današnjega društva: čovjek stvara novac, a ovaj pak potpuno oblikuje njegov način življenja, razmišljanja, stvaranja vrijednosnog sustava sa svim njegovim negativnostima itd. Autor smatra da je duhovna kriza današnjice posljedica poglavito pogriješnog služenja novcu kao živom Bogu. Cerovac drži da bi Crkva u današnjem vre-

menu trebala više ukazivati na ispravno služenje novcem.

Josip Jelenić, inače dekan Fakulteta društvenih znanosti na Papinskom sveučilištu Gregoriana u Rimu, u članku »Lihva i kamate prema kršćanskoj etici« osuđuje nepravedne kamate i lihvu jer je jednostavno moralno nedopustivo i za svaku osudu bogatiti se na račun tuđe potrebe, osobito ako je riječ o temeljnim ljudskim potrebama i pravima. Pisac upozorava na nužnost pozivanja na principe kršćanske etike u promišljanju ekonomije, a s nakanom izgradnje sustava koji se ne bi služio čovjekom, nego bi čovjeku služio.

Ivan Markešić iz Hrvatskog leksikografskog zavoda »Miroslav Krleža« u prilogu pod naslovom »Religijske zajednice kao gospodarska poduzeća« u okviru današnje opće monetizacije postavlja pitanje o mogućnosti pomirenja dviju gotovo nepomirljivih datosti: posredovanja najviših vrijednosti, odnosno navješćivanje nadnaravnog vječnog života, s novcem kao najjasnijim izrazom ljudske pohlepe, gramzivosti i zloće. Autor smatra da neke religijske zajednice djeluju prema tržišnim zakonitostima kao gospodarska poduzeća. U članku je među ostalim riječi i o utjecaju Crkve odnosno religijskih zajednica na poslovanje lokalnih, nacionalnih i internacionalnih poduzeća i korporacija, a u završnom dijelu će čitatelj moći nešto naslutiti o tzv. scientističkoj crkvi i njezinom gospodarskom poslovanju.

Posljednji prilog ovog vrijednog zbornika napisala je Verica Akrap iz Državnog ureda za reviziju Republike Hrvatske. Članak je jasan, konkretan, praktičan te nadasve zanimljiv. Jaki mehanizam financijske kontrole u državnim institucijama najvažniji je čimbenik u borbi protiv korupcije, koju se općenito definira kao zlouporabu javne službe u privatnu korist. Korupcija je u veoma velikoj mjeri prisutna u svim tranzicijskim zemljama, pa tako i u Hrvatskoj koja osim toga ima iza sebe i ratno stanje. Au-

torica ističe da korupciju valja kontrolirati poglavito na nekim područjima, primjerice u izdavanju dozvola, licenci, uvoznih kvota, putovnica, uvožno–izvozne dokumentacije, kontrole cijena, raspisivanju i provođenju javnih natječaja za razne nabave itd. Autorica donosi i neke protukorupcijske mjere, primjerice čestu rotaciju zaposlenih, djelotvornu internu reviziju u javnoj upravi, jednaku dostupnost informacija svim zainteresiranima. Za sprječavanje korupcije važan je dobar zakonodavni okvir i časno ponašanje same vlasti, odnosno državnog vrha. U završnom dijelu autorica govori o strategijama u sprečavanju korupcije, od kojih je najdjelotvornija ona u kojoj se korupcija doživljava kao djelatnost visokog rizika i niske dobiti. U svemu tome je naravno najznačajnija politička volja. Autorica nije propustila dočarati praksu drugih zemalja u suzbijanju korupcije.

Ovaj zbornik, kao uostalom i čitav religijski niz u kojem je on već osma knjiga, svojim vrijednim i veoma širokim opsegom priloga uistinu ispunjava prazninu koja u našoj domaćoj javnosti na tom području postoji.

Ivan ŠESTAK

Miroslav VANINO, *Isusovci i hrvatski narod*, Svezak 3, Pučke misije, prekomorske misije, Rezidencija Osijek, književni rad, FTI DI, Biblioteka Vrela i prinosi, kn. 6, Zagreb, 2005, XLIV, 575 str.

Miroslav Vanino, isusovac i povjesničar, rodio se u Zagrebu 10. listopada 1879. na adresi Dolac 2 (rodna kuća je srušena). Kao veoma poznat znanstvenik bio je dopisni član JAZU, a primljen je i u društvo »Braće hrvatskog zmaja« pod rednim brojem 891. s društvenim imenom »Zmaj od Dolca«. Nakon veoma plodna života umro je 6. prosinca 1965. u Zagrebu, u Palmotićevoj 33, u 87. godini života i 61. redovništva.